

УДК 338

К. П. Кравець,
аспірант, Київський національний торговельно-економічний університет

ПЕРЕДУМОВИ КОНЦЕНТРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ХАРЧОВІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

У статті досліджено стан харчової промисловості України, виявлено основні проблеми розвитку та основні концентраційні процеси.

Ключові слова: харчова промисловість, концентрація, злиття, поглинання.

В статье исследовано состояние пищевой промышленности Украины, обнаружены основные проблемы развития и основные концентрационные процессы.

Ключевые слова: пищевая промышленность, концентрация, слияние, поглощение.

In the article investigational the state of food industry of Ukraine, found out the basic problems of development and basic concentration processes.

Keywords: food industry, concentration, mergers, acquisitions.

Постановка проблеми. Харчова промисловість - стратегічно важлива галузь промисловості України. Підприємства цієї галузі формують продовольчу безпеку країни, забезпечують населення необхідними продовольчими товарами, витрати на споживання яких складають понад 60% загальних грошових витрат населення[1]. Підприємства харчової промисловості традиційно один із найбільш активних учасників процесів концентрації, вони не вирізняються тектонічними угодами, але входить до трійки лідерів[8]. А отже, розробка та використання ефективніших форм концентрації виробництва підприємств харчової промисловості може значно підвищити ефективність харчової промисловості та економіки в цілому.

Аналіз основних досліджень. Дослідження харчової промисловості України знайшли своє відображення у працях вітчизняних науковців-економістів: О.А.Коваленко, О.М.Алимова, П.П.Борщевського, О.Б.Бутнік-Сіверського, Л.В.Дейнеко, Д.Ф.Крисанова, І.І.Лукінова, М.П.Сичевського, Л.Г.Чернюк, Л.В.Старшинської, С. Кваши та багато інших дослідників. У наукових дослідженнях цих вчених узагальнені та досліджені загальні умови функціонування харчової промисловості. Разом з тим, ступінь опрацювання конкретної проблематики, зокрема концентраційних процесів ще не знайшла всебічного та всестороннього розгляду в економічній науковій літературі нашої країни та зумовлює необхідність подальшого дослідження.

Важливою причиною, що змушує фахівців аналізувати стан підприємств харчової промисловості і знаходити способи підвищення ефективності їхньої діяльності, є постійна зміна умов функціонування концентраційних процесів. Це й обумовлює актуальність даної статті.

Мета дослідження. Розглянути передумови концентраційних процесів харчової промисловості України, визначити проблеми та стан діяльності харчової промисловості України, виявити основні проблеми та запропонувати можливі шляхи їх вирішення.

Основні результати дослідження. В Україні промислове виробництво харчових продуктів здійснюють понад 22 тисячі підприємств, на яких працює понад мільйона чоловік [3]. У 2009 році реалізовано продукції виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (у відпускних цінах без ПДВ і акцизу) на суму 124,8 млрд. гривень (18,7 % у загальному обсязі промисловості). У 2010 відбулося збільшення реалізованої продукції до 148,6 млрд. гривень, що становить 16,7 % у загальному обсязі реалізованої промислової продукції України [5].

За цим показником галузь займає одне з чільних місць і є потужним бюджетотворюючим джерелом. В 2009 році від харчових підприємств країни до бюджетів надійшло біля 21,5 млрд. грн. і обов'язкових платежів, що на 7,4% більше ніж у 2008 році.

Харчова промисловість займає одне з перших місць за обсягом іноземних інвестицій в промисловість України. Переважна її частина сконцентрована у виробництві безалкогольних напоїв, пива, олійно-жирної продукції, кондитерських виробів, що безпосередньо відображається в процесах концентрації[5]. Важливим моментом здійснення аналізу харчової промисловості саме через такі основні види концентрації як злиття та поглинання. Адже харчова промисловість являється традиційним третім лідером на ринку злиттів та поглинань України. В 2007 році всього у харчовій промисловості було здійснено 10 угод злиття та поглинання (що становить 11,5% загальної кількості угод) загальна вартість яких склала 822 млн.дол.США; у 2008 році – 13 угод (36,1% від загальної кількості угод) на суму 575 млн.дол.США; у 2010 році – 16 угод на суму 446 млн.дол.США[13;14].

Аналізуючи якісні показники по харчовій промисловості, нами було визначено, харчова промисловість має більш високі порівняно з переробною промисловістю в цілому показниками результативності та ефективності, нижчою затратомікістю виробництва. (Табл. 1)

Таблиця 1.
Якісні показники виробництва у харчовій та переробній промисловості

Показники		2000	2005	2006	2007	2008
Затратомікість (як відношення проміжного споживання до випуску)	у харчовій промисловості	80,0	77,6	75,1	75,0	73,3
	у переробній промисловості в цілому	79,4	78,2	76,0	75,6	78,1
Результативність (відношення доданої вартості до випуску)	у харчовій промисловості	20,0	22,4	24,9	25,0	26,7
	у переробній промисловості в цілому	20,6	21,7	23,9	24,4	21,9
Ефективність (відношення доданої вартості до проміжного споживання)	у харчовій промисловості	25,1	28,8	33,1	33,2	36,4
	у переробній промисловості в цілому	25,9	27,8	31,5	32,2	28,0

Джерело : розраховано за даними національних рахунків України за відповідні роки

Частка оплати праці найманих працівників у ВВП у 2008 р. склала в галузі 27,1%, або в 1,8 рази менше ніж в економіці в цілому (49,6%). При цьому частка податків на виробництво та імпорт у галузі в 3,5 рази перевищує цей показник, що склався в економіці – відповідно у 2008 р. – 43,6% і 12,3%. (Табл.2)

Таблиця 2.
Структура доходів у харчовій промисловості та економіці України

Показники		2000	2005	2006	2007	2008
Оплата праці найманих працівників	% до ВВП галузі	30,9	39,5	32,9	28,1	27,1
	% до ВВП економіки	42,3	49,1	49,4	48,8	49,6
Податки на виробництво та імпорт (за виключ. субсидій)	% до ВВП галузі	54,1	43,1	47,6	46,7	43,6
	% до ВВП економіки	16,8	12,7	13,5	12,2	12,3
Валовий прибуток, змішаний дохід	% до ВВП галузі	15	17,7	15,5	25,8	29,6
	% до ВВП економіки	40,9	38,2	37,1	39	38,1
Пропорція між валовим прибутком і оплатою праці, %	% до ВВП галузі	48,4	44,7	47,1	91,9	109,3
	% до ВВП економіки	96,7	77,8	75,1	79,9	76,8

Джерело : Розраховано за даними національних рахунків України за відповідні роки

Пропорція між валовим прибутком і оплатою праці, яка за макроекономічним стандартом повинна знаходитись на рівні 92-93%, більшою мірою zdeформована у харчовій промисловості, хоч і в економіці в цілому вона теж не зовсім відповідає нормі. Це свідчить про недоліки податкової, цінової, структурної політики, які негативно впливають на можливості розвитку виробництва та його ефективність. Серед чинників, які спричиняють скорочення виробництва і реалізації товарів харчової промисловості, слід зазначити також відсутність власних коштів для розвитку, звуження сировинної бази, тяжкий податковий тягар, низьку платоспроможність більшості громадян, слабкий захист внутрішнього ринку від засилля імпорту.

Незважаючи на досить позитивні значення показників діяльності підприємств харчової промисловості, у їхній роботі існує низка негативних чинників, які стримують розвиток.

У ринковій економіці на пропозицію, крім попиту та доцільності для виробника виготовляти певний обсяг продукції, також впливає обмеженість ресурсів. Особливо цей показник значущий для підприємств харчової промисловості, оскільки за високої матеріаломісткості продукції їм доводиться задовольняти потреби у продовольчих товарах в умовах постійного зростання населення планети [12].

Як відомо, підприємствам з виробництва продуктів харчування постачає сировину сільське господарство. Через існуючі труднощі у вирощуванні сировини багато підприємств харчової промисловості мають проблеми із забезпеченням виробництва достатньою кількістю продукції належної якості. Внаслідок цього нині спостерігається «невідповідність продукції стандартам якості та використання при виробництві харчових продуктів добавок, заміників тощо» [8,с.9], що погіршує конкурентоспроможність продукції підприємств, особливо на зовнішніх ринках.

До чинників, які гальмують розвиток харчової промисловості і мають негативний вплив на ефективність діяльності підприємств, крім стану сировини, належить також стан основних засобів. Згідно зі статистичними даними, у дію постійно вводяться нові основні засоби, але, як показує практика, лише незначна частина промислових підприємств здійснює оновлення цих засобів на належному інноваційному рівні, решта як правило, обмежується зміною зношених деталей чи зміною обладнання на аналогічне. Так, протягом 2001-2008 рр. рівень інновацій не перевищував 2% у загальному обсягу інвестицій в основний капітал при значних вкладеннях в основні засоби [8]. Причиною такого стану справ найчастіше є відсутність у підприємств можливості фінансувати ефективне оновлення основних засобів. Внаслідок цього на промислових підприємствах половина обладнання використовується більше 20 років – відбувається нагромадження застарілої техніки й устаткування, що знижує продуктивність їх використання та збільшує витрати на утримання й експлуатацію. Варто зауважити, що підприємства, які не використовують передове обладнання та нові технології, перетворюються з часом на аутсайдерів ринку [12].

Хоча у харчовій промисловості проводиться робота по створенню і впровадженню інновацій енерго- та ресурсноощадних технологій із залученням вторинних ресурсів сировини та енергії, нових технологічних процесів та енергоощадного обладнання для виробництва, зберігання та транспортування[5] для підприємств харчової промисловості характерна низька інноваційна активність. Варто підкреслити, що саме інновації є джерелом успішного розвитку (про що свідчить досвід таких країн, як Німеччина та США), без їх здійснення підприємствам буде важко посісти гідне місце на світових ринках. Використання ж нових знань і технологій виробництва особливо важливі у конкурентній боротьбі, оскільки дозволяють опиратись впливу зовнішніх чинників. До підприємств, які найбільше уваги приділяють інноваціям, можна віднести виробників напоїв і кондитерських виробів.

Усі негативні чинники впливу на діяльність підприємств харчової промисловості особливо гостро дали про себе знати у 2008 році, коли Україна стала членом Світової організації торгівлі.

З одного боку вступ до цієї організації повинен покращити імідж нашої країни, позитивно вплинути на її інвестиційну привабливість, дати можливість підприємствам, у тому числі і підприємствам харчової промисловості розширити ринки збуту, зменшити тарифні і нетарифні обмеження входження на ринки країн ЄС, сприяти розвитку підприємств.

З іншого боку, після вступу до СОТ Україна сама стала більш відкритою для іноземних товаровиробників і, як виявилось, не всі вітчизняні підприємства готові до гідної конкуренції з ними. Крім того фахівці харчової промисловості побоюються, що на внутрішньому ринку з'явиться неякісна іноземна продукція, оскільки Україна, на відміну від європейських країн, не завжди здатна захистити споживачів за допомогою санітарних і ветеринарних бар'єрів [12].

Ці зміни є позитивними для підприємств зернової, кондитерської, алкогольної, олійно-жирового комплексу. Вступ до СОТ дозволяє їм збільшити обсяги експортованої продукції, оскільки внутрішній ринок цих видів товарів насичений. Конкуренції з боку імпортерів на вітчизняному ринку вони не бояться, бо переконані в лояльності споживачів до своєї продукції [11].

Аналіз товарних ресурсів харчової промисловості вказує на переважання ВВП галузі у їх формуванні, який хоч і зменшується за, але за номінальним обсягом зростає майже у три рази. Серед позицій використання ресурсів зростає на себе увагу висока і зростаюча частка споживання продукції домашніми господарствами і закладами бюджетної сфери. (Табл.3)

Таблиця 3.
Структура товарних ресурсів у харчовій промисловості та їх використання (у %)

Роки	Ресурси			Використання		
	ВВП галузі	імпорт	всього	споживання	зміна запасів обор. коштів	експорт
2000	79,4	20,9	100	87,7	-2,6	14,9
2005	78,1	21,9	100	85,0	0,4	11,3
2006	80,9	19,1	100	89,3	0,9	11,1
2007	77,6	22,4	100	89,2	-1,4	12,2

2008	73,8	26,2	100	89,2	-0,1	10,9
------	------	------	-----	------	------	------

Джерело: Розраховано за даними національних рахунків за відповідні роки

Головним пріоритетом зовнішньоекономічної діяльності харчової промисловості є поступова інтеграція у світову економіку, нарощування та ефективне використання експортного потенціалу, забезпечення позитивного зовнішньоекономічного сальдо, виходячи з інтересів держави [5].

Вітчизняні споживачі в основному забезпечуються основними продовольчими товарами переважно за рахунок вітчизняних товаровиробників. Пропри це, нині існує потреба в імпортуванні продовольчих товарів харчової промисловості. Серед імпортованих товарів найбільшими обсягами імпорту мають такі товари: м'ясо і харчові субпродукти свійської птиці, цукор і тютюнова продукція [8].

Науковці передбачали можливість збільшення виробництва харчових продуктів вітчизняними підприємствами. Нині їх споживання населенням України знаходиться на рівні, нижчому за рівень раціональних норм, встановлених Українським науково-дослідним інститутом харчування. Така ситуація пов'язана з тим, що у більш ніж третини домогосподарств доходи на душу населення є нижчим за прожитковий мінімум, встановлений законодавством. Це і дало підставу говорити про можливість зростання споживання протягом наступних років за наявності збільшення рівня доходів населення. Винятком є споживання хліба і хлібобулочних виробів та соняшникової олії [6,с.10]. Оскільки в ринкових умовах головною рушійною силою виробництва є попит, то за наявності платоспроможного підвищення попиту буде зростати і пропозиція з боку виробників харчових продуктів (за інших сприятливих умов) [12].

Крім здатності задовольняти потреби українців, харчова промисловість має експортний потенціал. У 2008 році було експортовано готових харчових продуктів на суму 2518,2 млн.дол.США [10]. Серед негативних моментів, які перешкоджають збільшенню обсягів продажу на зовнішніх ринках, науковці виділяють високу собівартість експортної продукції [9]. Враховуючи те, що населення України поступово зменшується, для підприємств харчової промисловості важливою задачею стає налагодження експорту їхньої продукції. остання експортується у Російську Федерацію, Білорусь, Казахстан, Італію, Німеччину, Нідерланди, США, Канаду, країни Близького Сходу [9]. Згідно з статистичними даними, до товарів з найбільшими обсягами експорту відносяться: яловичина свіжа, охолоджена або заморожена, олія соняшникова, цукор білий [5]. За досліджуваний період можна спостерігати щорічне збільшення експортованої та імпортованої продукції харчової промисловості. (Табл.4)

Таблиця 4.
Експорт та імпорт харчової промисловості України, млн. дол. США

	2000	2005	2006	2007	2008
Експорт	7724	16135	16258	25922	30783
Імпорт	-3456	-9700	-10669	-15642	-24718
Сальдо	4268	6435	5589	10280	6065

Джерело: Держкомстат

У харчовій промисловості спостерігається позитивне сальдо зовнішньої товарами, основним чинником якого є випередження зростання експорту над імпортом.

Аналіз структури використання імпортованої продукції свідчить, що вона присутня у всіх компонентах, які входять до складу товарних ресурсів. (Табл.5)

Таблиця 5.
Структура використання імпортованої продукції харчової промисловості (у %)

	2005	2006	2007	2008
Всього імпорт	100,0	100,0	100,0	100,0
• на виробниче споживання	22,9	23,5	24,7	24,2
• на кінцеве споживання	77,8	76,5	75,3	75,8

Джерело: Розрахунки за даними Держкомстату

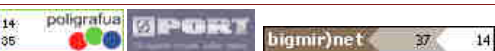
Викладене в таблиці свідчить, що імпортована сировина складала в останні роки лише близько чверті всього обсягу імпорту, а решта – споживчі товари, які нині заповнили внутрішній ринок України.

Висновки. Для ефективного розвитку та функціонування харчової промисловості України необхідно здійснити та виокремити чинники, як прискорення та стабілізація темпів розвитку сировинної бази, проведення послідовної політики переорієнтації господарських процесів за умов зміцнення принципів раціонального використання різноманітних видів ресурсів, економічного та фінансового механізму для господарювання харчових підприємств. Харчова промисловість здатна забезпечити не лише потреби населення в основних видах продуктів харчування, але й формувати продовольчий фонд і експортний потенціал України. Тому підвищення ефективності виробництва харчової промисловості є стратегічним завданням для країни, вирішення якого забезпечить умови для збільшення та покращення кількісних та якісних показників її розвитку.

Список використаних джерел:

1. Дейнеко Л.,Купчак П. Розвиток стратегічного потенціалу харчової промисловості України [Текст] // Харчова і переробна промисловість: Щомісячний науково-виробничий журнал.- 2009.-№6.-с.5-9.
2. Дейнеко Л.В., Коваленко А.О.,Старшинська Л.В. Стратегія розвитку харчової промисловості України та її регіонів на період до 2015 року: Монографія [Текст] / За ред.проф.Л.В.Дейнеко.-К.: РВПС України НАН України, 2004.-212с.
3. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>
4. Кваша С.Вплив світової фінансової кризи на розвиток аграрного сектору вітчизняної економіки [Текст] // Харчова і переробна промисловість: Щомісячний науково-виробничий журнал.- 2009.-№4-5.-с.4-7.
5. Міністерство аграрної політики України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://minagro.kiev.ua>
6. Мостенська Т. Стан і перспективи розвитку ринку продовольчих товарів в Україні [Текст] / Харчова і переробна промисловість: Щомісячний науково-виробничий журнал.-2009.-№1.-с.8-12.
7. Осадчук І.В. Задачі розвитку обладнання для молочної промисленности [Текст] // Молочное Дело.-2008.-№8.-с.15-16.
8. Промисловість України у 2001-2008 роках: Збірник / Державний комітет статистики України; За ред. Л.М.Овденко. [Текст] -К.: Держаналітінформ, 2009.-304с.
9. Сандул О. Економічна стратегія галузі [Текст] // Харчова і переробна промисловість : Щомісячний науково-виробничий журнал.- 2009.-№1.-с.4-6.
10. Статистична інформація щодо основних показників соціально-економічного, демографічного розвитку України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.
11. Чернявська І. Плата за качество [Текст]// Ивестгазета.-2008.-№6.-с.37-40
12. Якимчук Т.В. Стан і перспективи розвитку підприємств харчової промисловості України [Текст] // Економіка та управління підприємствами.-№4 (106).- 2010.-с.162-168.
13. M&A-Intelligence [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ma-journal.ru/maintelligence/>
14. RBC Украина. Исследование рынков [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://marketing.rbc.ua/>

Стаття надійшла до редакції 30.09.2011 р.

ТОВ "ДКС Центр"